

Hikmet Yurdu, Yıl: 10, C: 10, Sayı: 20, Ocak – Haziran, 2017/2, ss. 167 - 196

ŞİA TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN: MUHAMMED CEVÂD MUĞNİYYE'NİN ET-TEFSİRÜ'L-KÂŞİF ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Ahmet Karadağ
İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
ahmet.karadag123@inonu.edu.tr

Öz:

Kur'ân ilimlerinin en önemlilerinden olan ve kısaca “Kur'ân'ın kimi âyetleri arasında ilk bakışta var olduğu sanılan çelişkili durum” olarak tanımlanan müşkilü'l-Kur'ân ile ilgili müstakil eserler kaleme alınmış ve birçok tefsirde bu ilme geniş yer verilmiştir. Tefsirinde bu ilme geniş yer veren müfessirlerden biri de çağdaş Şii müfessir Muhammed Cevâd Muğniyye'dir. Bu makalede Muğniyye'nin, Kur'ân müşkilleri bağlamında ele aldığı âyetler konularına göre tasnif edilmiş ve onun, söz konusu âyetleri yorumlama yöntemi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân İlimleri, âyet, çelişki, yorum.

Abstract:

al-Mushqilat'ul Qur'an is the one of the most important of the Qur'anic sciences which is known as the verses of the Qur'an contradictory at first glance. About this subject there is individual Works and widely used in many commentaries. One of the commentators who gives wide space in his comment, is contemporary Shi'a commentator Mohammed Cevâd Mughniyye. In this article the verses that Mughniyya had in inconvenient the context of the Qur'an, were classified according to their subject and his comment method was examined.

Key Words: Qur'anic sciences, verses, inconvenient, comment.

Giriş

Müşkil kelimesi sözlükte “karışık olmak, zihni karışıklığa yol açmak ve benzer olmak” gibi manalara gelen “işkâl” mastarının ism-i failidir.¹ Kur'ân ilimlerinde Müskilü'l-Kur'ân terimi ise Kur'ân âyetleri arasında ilk bakışta var olduğu zannedilen çelişkili durumu ifade etmektedir.²

¹ Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trs., s. 266; Muhammed b. Ya'kûb Fîruzâbâdî,, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005, s. 1019.

² Celaleddin, es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2013; s.475; Adem Yerinde, “Müşkilü'l-Kur'ân”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 164-167; M. Tayyib Okiç, *Tefsir ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri*, Nun Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 134; Sabri Demirci, , *Kur'ân'da Müşkil Âyetler*, Nesil Yayınları, İstanbul 2005, s. 20; Süleyman Pak, *Müşkilü'l-Kur'ân* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 200, s. 109.

Esasen Yüce Allah'ın eşsiz kelimeleri olan Kur'ân'ın âyetleri arasında gerçek anlamda bir çelişki söz konusu olamaz. Nitekim Kur'ân'ın âyetleri arasında gerçekte bir ihtilâf ve tenâkuzun bulunmadığı "...Eğer o (Kur'ân), Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı"³ âyeti ve "Hamd, kuluna (Muhammed'e) kitabı indiren ve o kitapta hiçbir eğriliğe yer vermeyen Allah'a mahsustur"⁴ âyeti gibi birçok âyette bildirilmiştir. Bu gerçeğe rağmen Kur'ân'daki birçok âyetin, başka âyet ya da âyetlerle ilk bakışta çelişkili görüldüğü de dikkat çeken bir husustur.

Kur'ân'da yer alan âyetlerin birbirleriyle çelişkili görünmesinin pek çok sebebi vardır. Âyetlerde birçok manaya gelebilen müşterek lafızların, mecâz ve kinâyî kullanımların yer alması, tekil zikredilip çoğulun kastedilmesi, muhatap ve konu farklılığı gibi daha pek çok durum bu sebeplerden bazılarıdır.⁵ Kur'ân ilimleri alanında eserler kaleme alan âlimler, Kur'ân âyetleri arasında çelişkiye sebep olan bu durumları ortaya koymuş; nesh, tahsîs ve te'vîl gibi metotlarla bu çelişkiyi gidermeye çalışmışlardır.⁶

Çalışmamıza esas teşkil eden *et-Tefsîru'l-Kâşif*'in müellifi Muhammed Cevâd Muğniyye, 1904'te Lübnan'ın Cebel-i Âmil kazasında dünyaya gelmiştir. Annesinin vefatı üzerine henüz üç dört yaşlarında babasıyla Necef'e giden Muğniyye, orada başlangıç düzeyinde bazı Arapça kitaplarını okuyarak bir anlamda dinî ilimler tahsiline ilk adımını atmıştır. Muğniyye, yaklaşık dört sene Necef'te kaldıktan sonra Cebel-i Âmil'e geri dönmüştür.⁷

Henüz küçük yaşlarda İslâmî ilimler tahsil etmeye başlayan Muğniyye, Cebel-i Âmil'e döndükten sonra, kısa bir süre ilimden uzak kalmıştır. 1925'te tekrar Necef'e giden Muğniyye, yaklaşık on yıllık öğrencilik hayatı boyunca Necef'in önde gelen âlimlerinden dersler almış ve birçok önemli eseri bu âlimlerin gözetiminde okumuştur.⁸

Eğitim öğretim hayatından hemen sonra 1936'da Cebel-i Âmil'e dönen Muğniyye, farklı köylerde irşâd görevinde bulunmuştur. İrşâd görevine devam ederken 1948'de Beyrut'a kadı olarak atanan Muğniyye, daha sonra şer'î mahkemeye atanmış, iki yıl sonra

³ Nisâ, 4/82.

⁴ Kehf, 18/1.

⁵ Kur'ân'da işkâl olduğu zannına götüren sebepler ve bunların giderilmesi için Bkz. Muhammed b. Abdullah Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1994, II, 176-193; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 475-482; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV, Ankara 2012; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İFAV, İstanbul 2013, s. 186-190; Pak, *Müşkilü'l-Kur'ân*, s. 169-321.

⁶ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 176-193; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 475-482; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 180; Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 190-191; Pak, *Müşkilü'l-Kur'ân*, s. 151-168.

⁷ Bkz. Muhammed Cevâd Muğniyye, *Tecâribu Cevâd Muğniyye*, Envâru'l-Hudâ, Kum 1425/h. S. 32; Muhsin Emîn, *A'yânu'ş-Şîa*, Dâru't-Teâruf li'l-Matbûât, Beyrut 1983, IX, 205.

⁸ Bkz. Muğniyye, *Tecâribu Cevâd Muğniyye*, s. 42-45.

da mahkemenin başkanlığına kadar yükselmiştir. Kendisine gelen bir davada istenilen hükmü vermediğinden bu görevinden uzaklaştırılan Muğniyye, 1956'da müsteşarlığa geri dönmüştür. Emekli olduğu 1968 yılına kadar bu görevi icra eden Muğniyye, 1970'li yıllarda İran'ın Kum şehrinde yaklaşık beş yıl müderris olarak görev yapmıştır.⁹ 1979'da Beyrut'ta vefat eden Muğniyye, Necef'te Hz. Ali'nin kabri yakınına defnedilmiştir.¹⁰

Fıkıh, Tefsir ve Tasavvuf gibi farklı alanlarda kaleme almış olduğu kitap ve risâlelerinin sayısı altmışı geçen¹¹ Muğniyye'nin, bu eserleri arasında en önemlilerinden biri de yedi ciltten oluşan *et-Tefsîru'l-Kâşif*'idir. *et-Tefsîru'l-Kâşif* te pek çok Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynağına başvuran Muğniyye, özellikle de Ehl-i Sünnet'ten Râzî'nin (ö. 606/1210) *et-Tefsîru'l-Kebîr*'inden, Şîa'dan ise Tabresî'nin (ö. 548/1154) *Mecmeu'l-Beyân*'ından sık sık nakillerde bulunmaktadır.¹²

Muğniyye, ele aldığı âyetlerde ilk önce detaya inmeden lugat ve i'râb tahlili yapmakta, ardından "el-ma'nâ" adlı başlık altında âyetleri tefsir etmektedir. Âyetlerin tefsiri bağlamında sık sık başka âyetlere, Hz. Peygamber'in hadislerine ve İmâmların sözlerine atıfta bulunarak rivâyet malzemesinden¹³ geniş ölçüde istifade eden Muğniyye, çoğu kez aklî yollarla yapmış olduğu tefsir ve te'vîli naklettiği rivâyetlerle destekleme yoluna gitmektedir.¹⁴

Özellikle de ahkâm âyetlerinde Ehl-i Sünnet ve Şîa arasındaki ihtilâflı meselelere tartışmaya girmeden kısaca değinen Muğniyye, Şîa ile özdeşleşen konularda ise çoğu kez ayrıntıya girmektedir. Bu anlamda imâmet, Kur'ân'ın korunmuşluğu, Kur'ân'da zâhîrî ve bâtınî anlam, takiyye, mut'a nikâhı gibi daha pek çok önemli konuda Şîa'nın haklı olup yanlış anlaşıldığını dile getiren Muğniyye, hemen hiçbir konuda Ehl-i Sünnet'i haklı görmemektedir.¹⁵

et-Tefsîru'l-Kâşif'in metodunda öne çıkan özelliklerden biri Kur'ân'da zâhîrî anlamda çelişki zannı uyandıran âyetlere sık sık atıfta bulunulmasıdır. Bu eseri az çok inceleyen biri, eserin bu yönünü kolayca fark etmektedir. Zira Muğniyye, pek çok âyeti tefsir

⁹ Bkz. Muğniyye, *Tecâribu Cevâd Muğniyye*, s. 89-94, 108; Emîn, *A'yânü's-Şîa*, IX, 205; Hasan b. Mûsâ es-Saffâr, *Şecâatü't-Ta'bir anî'r-Re'y: eş-Şeyh Muhammed Cevâd Muğniyye Enmûzecen*, Müessesetü'l-İntişârî'l-Arabî, Beyrut 2009, s. 40-41.

¹⁰ Cevâd Ali Kesâr, *Muhammed Cevâd Muğniyye, Hayâtuhû ve Menhecühû fi't-Tefsîr*, Dâr's-Sâdikîn, Kum 2000, s. 54-55; es-Saffâr, *Şecâatü't-Ta'bir anî'r-Re'y*, s. 41.

¹¹ Muğniyye, *Tecâribu Cevâd Muğniyye*, s. 45.

¹² Bkz. Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, I, 105; III, 286; IV, 473; V, 75; VI, 162.

¹³ Bkz. Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, I, 103; II, 488; IV, 33; V, 454; VI, 97.

¹⁴ Bkz. Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, I, 39-40; VII, 189-190.

¹⁵ Bkz. Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, I, 196-198; II, 43-44; IV, 412; VII, 208-209.

ederken önce soru sormak suretiyle ilgili âyetin başka âyetlerle görünürde çeliştiğine dikkat çekmekte, sonra da bunu izâle etmeye çalışmaktadır.

İşte bu çalışmada Muğniyye'nin, *et-Tefsîru'l-Kâşif*'inde Kur'ân müşkilleri bağlamında ele aldığı âyetleri ne şekilde bağdaştırdığı ele alınacaktır. Bunun için de ilk önce âyetler içermiş oldukları konulara göre tasnif edilecek, ardından da Muğniyye'nin, birbirleriyle çelişkili gördüğü âyetleri ne şekilde uzlaştırdığı irdelenecektir. Ana meseleden ayrılmamak ve gereksiz ayrıntılara girmemek adına Muğniyye'nin, Kur'ân müşkilleri arasında değerlendirdiği; fakat müşkil ihtimalinin düşük olduğu ya da hiç olmadığı âyetler çalışmaya konu edilmeyecektir.

1. Muğniyye'nin et-Tefsîru'l-Kâşif'inde Müşkilü'l-Kur'ân

Muğniyye, tefsirinde müşkilü'l Kur'ân konusunu detaylı bir şekilde ele almakta ve Kur'ân âyetleri arasında hakiki anlamda çelişki olamayacağına önemle vurgu yapmaktadır. Kaynağı Yüce Allah olduğu için Kur'ân âyetleri arasında hiçbir zıtlık olamayacağını, aksine Kur'ân âyetlerinin birbirlerini açıkladığını ve birbirlerinin doğruluğunu teyîd ettiklerini iddia eden Muğniyye'ye göre Kur'ân'da herhangi bir konu araştırıldığında konuyla ilgili sadece bir âyet değil de, bütün âyetler incelenmelidir. Ona göre konuyla ilgili bütün âyetler bir araya getirilmek suretiyle ancak birbiriyle çelişkili görünen âyetler doğru anlaşılabilir olur.¹⁶

Muğniyye'ye göre Kur'ân âyetleri arasında gerçek anlamda bir ihtilâf ve çelişki olmadığı gibi, herhangi bir âyetin aklın genel ilkeleriyle ters düşmesi de imkânsızdır. Zira her şeyin bilgisine hâkim olan Allah tarafından indirilen yüce kitapta böyle bir eksikliğin olması söz konusu olamaz. Ona göre Kur'ân âyetleri birbirleriyle çeliştiği durumlarda, âyetlerden biri makul şekilde te'vîl edilmeli; zira Allah söz konusu âyette zâhirî anlamı kastetmemiştir.¹⁷

Muğniyye'ye göre insanların söz ve düşüncelerinde her yönüyle tam bir uyumun olmaması "...Eğer o (Kur'ân), Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı"¹⁸ âyetinde söz konusu edilen çelişkinin bir çeşididir. Zira âlim, edebiyatçı veya başka bir insanın söz ve düşünceleri arasında pek çok yönden uyumsuzluk ve tutarsızlık görülebilir. Fakat Kur'ân'ın âyetlerinde ise böyle bir eksiklikten bah-

¹⁶ Bkz. Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 27.

¹⁷ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, VII, 253.

¹⁸ Nisâ, 4/82.

setmek mümkün değildir. Muğniyye'ye göre insanın zamana ve duruma göre değişen yapısı, düşünce ve üsûbundaki tutarsızlığa neden olmaktadır.¹⁹

Kur'ân müşkileri konusuna çok geniş yer ayıran Muğniyye, bazen ilk bakışta işkâl görünümü vermeyen âyetleri de bu bağlamda ele almaktadır. Örneğin Muğniyye, "O iki gruptan hangisinin (Ashâb-ı Kehf'in) mağarada kaldığı süreyi daha iyi hesapladığını ortaya çıkaralım diye onları uyandırdık"²⁰ âyeti ve "Birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık..."²¹ âyetini zâhiren birbirleriyle çelişen âyetler arasında değerlendirmektedir. Zira Yüce Allah ilk âyette farklı, ikinci âyette farklı bir sebepten dolayı Ashâb-ı Kehf'i uyandırdığını belirtmektedir. Kanaatimizce bu iki âyeti zâhiren birbiriyle çelişkili âyetler arasında kabul etme gereği yoktur. Zira bu anlatım tarzı Kur'ân'a has bir üslûptur. Nitekim her iki âyette de hasra yer verilmemiş, bir âyette bir sebep, diğer âyette ise başka bir sebep zikredilmiştir.

2. Muğniyye'nin İşkâl Bağlamında ele Aldığı Ayetler

Muğniyye, birbirleriyle çelişkili gördüğü âyetlerde işkâl vehmini gidermeye çalışırken ekseriyetle soru-cevap metodunu kullanmaktadır. Muğniyye'nin işkâl bağlamında ele aldığı âyetler; Allah'ın Zât, Sıfat ve Fiilleri ile İlgili Müşkiler, Nübüvvet ile İlgili Müşkiler, Âhiret Ahvâli ile İlgili Müşkiler, Fıkâhî Bazı Konularla İlgili Müşkiler, Mü'min Olmayanlarla ve Onların Davranışlarıyla İlgili Müşkiler, Kâinât ve Onda Cereyân Eden Hadiseler ile İlgili Müşkiler adlı başlıklar altında ele alınacaktır.

2.1. Allah'ın Zât, Sıfat ve Fiilleri ile İlgili Müşkiler

Allah'ın varlığı, sıfatları ve fiilleri konusu, Kur'ân'ın önemle üzerinde durduğu konular arasında yer almaktadır. Allah'ın varlığı ve birliği, delil getirmeye ve tartışmaya ihtiyaç bırakmayacak ölçüde gerçek olduğundan Kur'ân, Allah'ın varlığını tartışmaya açmaksızın dikkatleri evrene çekmek suretiyle ıspatlama yoluna gider.²² Kur'ân, Allah'ın varlığı ve birliği dışında, onun sosuz güç sahibi, tam hüküm ve hikmet sahibi, merhametli, bağışlayıcı ve adaletli olduğuna da sık sık dikkat çeker.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın zât, sıfat ve ef'âlinden bahseden bazı âyetler ilk bakışta müşkil zannı uyandırabilmektedir. Muğniyye de tefsirinin birçok yerinde bu duruma dikkat çekmektedir. Bu başlıkta Muğniyye'nin, tefsirinde söz konusu ettiği müşkillere ve bu müşkileri izâle etme yöntemine yer verilecektir.

¹⁹ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 390.

²⁰ Kehf, 18/12.

²¹ Kehf, 18/19.

²² M. Sait Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999, s. 41.

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinde insanların yapmış olduğu iyilik/kötülük ve elde ettiği/edemediği başarının tamamı Allah'a nisbet edilmiştir. Güzel hasletlerin Allah'tan, kötü hasletlerin ise insandan kaynaklandığını iddia eden Muğniyye, zâhiren kötü hasletlerin Allah'tan kaynaklandığını beyan eden âyetleri, Kur'ân müşkülleri bağlamında ele alarak yorumlamaya çalışmaktadır.²³ Örneğin Muğniyye, Yüce Allah'ın "...Onlara bir iyilik gelirse, 'Bu, Allah'tandır' derler. Onlara bir kötülük gelirse, 'Bu, senin yüzündendir' derler. (Ey Muhammed!) De ki: 'Hepsi Allah'tandır...'"²⁴ âyetinde hem kötülük hem de iyiliği kendine nisbet ederken; peşisıra gelen "*Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindedir.*"²⁵ âyetinde ise iyiliği kendine; kötülüğü ise insanlara nisbet ettiğini belirtip âyetleri uzlaştırmaya çalışmaktadır. İlk âyetteki iyilikten kastın tabiatın hayrı, kötülükten kastın ise tabiatın şerri olduğunu belirten Muğniyye'ye göre iyilik ve kötülüğün Allah'a nisbeti, her ikisinin de Allah'ın sanatı olması yönüyledir. Fakat ikinci âyetteki iyilik, kişinin bu dünyada din ve dünya adına elde ettiği başarıları iken; kötülük ise din ve dünya adına elde ettiği başarısızlıklarıdır. Ona göre Allah başarı elde edene yeteneği, idrâki ve sıhhati verdiği ve onu bu yola kanalize ettiği için başarıyı kendi zatına izâfe ederken, bu kişi gayret ve çalışmayı, ihmal ve tembelliğe tercih ettiğinden dolayı da Allah başarıyı bu kişiye izâfe etmiştir. İnsanın başarısında çalışmasının payı olduğuna vurgu yapan Muğniyye'ye göre insanın başarısızlığı bizzat kendisinden kaynaklanmaktadır. Zira başarısız insan, tembellik ve ihmal sayesinde bu neticeye varmakta ve bu netice Allah'a mal edilemez. Çünkü Allah, insanı çalışmaya, her türlü bilgi ve beceriyle donanmaya teşvik etmiştir.²⁶

Kur'ân'ın pek çok âyetinde kendisini tevâb, ğaffâr, ğafûr ve afuvv gibi sıfatlarla vasıflandıran Yüce Allah, insanların yapmış oldukları hata ve günahları bağışladığını belirtmekte ve insanları tevbeye davet etmektedir. Muğniyye, Yüce Allah'ın tevbeleri kabul edip etmediğini ve günahları bağışlayıp bağışlamadığını konu edinen birçok âyetteki zâhiri çelişkiye dikkat çekmekte ve bunları uzlaştırmaya çalışmaktadır.²⁷ Örneğin Muğniyye, Yüce Allah'ın "*Ancak bundan sonra tövbe edip kendilerini düzeltenler müstesnadır. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*"²⁸ âyetinde, iman ettikten sonra küfre girenlerin tevbelerini kabul edeceğini; hemen devamındaki "*Şüphesiz iman ettikten sonra inkâr eden, sonra da inkârda ileri gidenlerin tövbeleri asla kabul edilmeyecektir...*"²⁹ âye-

²³ Bkz. Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 399-400; III, 424; IV, 182, 228; VI, 6; VII, 252-253, 466.

²⁴ Nisâ, 4/78.

²⁵ Nisâ, 4/79.

²⁶ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 386-387.

²⁷ Bkz. Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 104; IV, 75-76; 270-271.

²⁸ Âl-i İmrân, 3/89.

²⁹ Âl-i İmrân, 3/90.

tinde ise kabul etmeyeceğini beyan ettiğini belirtip, âyetler arasındaki çelişki vehmine dikkat çekmektedir. Müfessirlerin bu âyetler hakkında çeşitli görüşleri sürdüklerini belirten Muğniyye'ye göre bu görüşler arasında en isabetli olanı, iman ettikten sonra kâfir olanların üç gruba ayrılmasıdır. Buna göre ilk grupta olanlar nasûh bir tevbeyle tevbe edenlerdir ki, Allah bunların tevbesini kabul eder. İkinci grupta olanlar ise samimi olmayan bir tevbede bulunmuşlardır ki, Allah bunların tevbesini kabul etmez. Üçüncü grupta olanlar da tevbe etmeden ölmüşlerdir. Müfessir, günahlarına nasûh bir tevbeyle tevbe ettiğini zanneden nice kişilerin aslında yaptıkları şeylerde bocalayıp durduklarını ileri sürer. Ona göre bunların tevbesi de Allah'ın kabul etmediği tevbelerdendir.³⁰

Muğniyye, "O gün, suçluları zincirlere vurulmuş olarak görürsün. Gömlekleri katrandandır. Yüzlerini de ateş bürüyecektir"³¹ âyetlerinde bahsi geçen azap çeşitleri ile Allah'ın sonsuz rahmeti ve şefkati arasında bir çelişki vehminin doğabileceğine dikkat çekmektedir. Kimilerine göre söz konusu edilen azapların gerçek azap olmadığını; zira Yüce Allah'ın, insanları korkutmak ve günah işlemekten sakındırmak amacıyla bu azap çeşitlerini zikretmiş olduğunu belirten Muğniyye, bu görüşe itibar etmemekte ve Yüce Allah'ın her günah ve suça hak ve adalet ekseninde ceza vereceğini dile getirmektedir. "Bu kadar şiddetli cezayı hak eden kim olabilir?" ve "Bütün bu cezaları gerektiren bir suç var mı?" şeklinde soru sorarak konuyu izah etmeye çalışan Muğniyye, esasen kimi insanların bu cezalardan fazlasını hak ettiğini öne sürmektedir. Zira ona göre hakka savaş açanlara, bile bile hakkı inkâr edip gizleyenlere, atom bombası gibi zehirli maddelerle kitleleri yok edenlere verilebilecek en ağır ceza, aslında hak ettikleri cezadan azdır. Bu anlamda Hiroşima'ya bomba atarak beldeleri tahrip edip nice insanı yok etmeye karşılık cehennemde zincirlere ve prangalara vurulmanın adaletsiz bir ceza olmadığını dile getiren Muğniyye'ye göre Allah, adaletsiz iş yapmaz ve herkese işlemiş olduğu suça göre ceza verir.³²

Muğniyye, "Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp dö-küldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz..."³³ âyeti gereğince Yüce Allah'ın, sahibinin isyânkâr olduğu bir bedeni cehennemde yaktıktan sonra bu bedenin yok olup gideceğini, yok olan bedenin yerine yeni bir beden yaratıp ona azap edeceğini belirtmektedir. Dolayısıyla da Allah'ın, kendisine isyân etmeyen bir bedene azap etmiş olduğunu ve bunun Allah'a yakışmayan bir durum olduğunu ifade ederek âyetteki

³⁰ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 106.

³¹ İbrâhîm, 14/49-50.

³² Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, IV, 459-461.

³³ Nisâ, 4/56.

muhtemel işkâle dikkat çekmektedir. Bu işkâli İmâm Ca'fer Sâdık'ın kavliyle çözmeye çalışan Muğniyye, İmâm Ca'fer'in bu durumu ortaya koyan bir soruyla karşılaştığını ve bu soruya şöyle cevap verdiğini belirtmektedir: “Beden aynı bedendir; fakat (şeklen) farklıdır. Bir kiremiti alır kırarsın neticede toprak olur, sonra üzerine su döker ve şekil verirsin, yeni bir kiremit olur. Bu kiremit özünde aynı kiremittir; fakat şekli değişmiştir.” Muğniyye'ye göre âyetteki “ciltlerin değiştirilmesi” ifadesi, azabın zor ve şiddetli olmasından kinâye de olabilir.³⁴

Kur'ânî bir kavram olan sünnetullah, Yüce Allah'ın yaratmış olduğu kâinâtı devam ettirmek ve toplum hayatını düzenlemek üzere koymuş olduğu kanunlar anlamına gelir. Kur'ân'da hem varlıklar hem de hadiseler alanında geçerli olan bu kanunlara dikkat çekilmiş ve her iki alanda da belli bir kural ve düzenin işlendiği hatırlatılmıştır.³⁵ Muğniyye de sünnetullah çerçevesinde Allah'ın bu dünyada insanları günahları sebebiyle cezalandırmadığına vurgu yapmakta ve “Eğer Allah insanları, kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı. Ne var ki, onları belirli bir süreye kadar erteliyor...”³⁶ âyetinin de bu gerçeği teyîd ettiğini belirtmektedir. Bu durumun Yahudilerin aşâğılık maymunlara çevrildiğini konu edinen “Yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmayınca da onlara ‘aşâğılık maymunlar olun’ dedik”³⁷ âyetiyle görünürde çeliştiğine işaret eden müfessir, sünnetullah gereği Allah'ın kişiyi işlediği günah sebebiyle bu dünyada cezalandırmadığını vurgulamaktadır. Peygamberlerin mu'cizelerinin bu durumdan istisnâ edildiğini dile getiren müfessire göre Allah katındaki konumlarından dolayı, peygamberlerin kâfirlere yapmış oldukları beddualar kabul olmuştur. Muğniyye, Davûd (a.s.)'in Eyle halkına yapmış olduğu bedduasının kabul edilmesini de buna örnek olarak zikretmektedir.³⁸

“Onların (inkârcıların) sözleri seni üzmesin. Çünkü bütün izzet/üstünlük Allah'ındır...”³⁹ âyeti açık bir şekilde “izzet'in/üstünlük”ün tamamen Allah'a ait olduğunu ifade ederken, “Onlar, ‘Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır’ diyorlardı. Hâlbuki asıl izzet/üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindedir...”⁴⁰ âyeti ise bu üstünlüğe Hz. Peygamber ve ashâbını da dâhil etmektedir. Muğniyye de, lafzen birbirleriyle çelişkili gördüğü bu âyetleri şu ifadelerle cem etmeye

³⁴ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 353.

³⁵ İlyas Çelebi, “Sünnetullah”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 159-160.

³⁶ Fâtır, 35/45.

³⁷ A'râf, 7/166.

³⁸ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, III, 411-412.

³⁹ Yûnus, 10/65.

⁴⁰ Münâfikûn, 63/8.

çalışmaktadır: Resûl ve mü'minlerin şeref ve üstünlüğü Allah tarafından. Çünkü Müslüman Allah sayesinde üstünlük ve şerefi elde eder ve Müslümanın izzet sahibi olması, Allah'ın kendisini izzet sahibi kılmasına bağlıdır."⁴¹

Kur'ân, hem lafız hem de mana bakımından mükemmel bir kitap olup fesâhat ve belâğatın zirvesini temsil etmektedir. Bu bakımdan Kur'ân lafızlarının tamamı gerçek anlamdan ibaret değildir. Nitekim Yüce Allah'ın sıfat ve fiillerinden söz eden pek çok âyette de gerçek anlamın kastedilmediği görülmektedir.⁴² Buradan hareketle Muğniyye, "...Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir"⁴³ âyetinde geçen "sırât-ı müstakîm'in/dosdoğru bir yol"un çoğu âyetlerde İslâm anlamında kullanıldığına dikkat çekmekte ve "Allah'ın İslâm dininde olması"nın nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamaya çalışmaktadır. O, bu tamlamanın insana izâfe edildiği zaman İslâm anlamına geldiğini, Allah'a nisbet edildiğinde ise Allah'ın adaletini ve hikmetini ifade ettiğini belirtmektedir. Buna göre "Rabbim dosdoğru yol üzerindedir" ifadesi Yüce Allah'ın tüm işleri adalet ve hikmetle icra ettiğini ve bütün işlerinde bu yöntem ve metot üzere olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁴

Yüce Allah, Kur'ân'da bazı konuların gerekçesini beyan ederken "bilelim diye" ifadesini kullanmaktadır.⁴⁵ Nitekim Bakara sûresinin 143. âyetinde kible değişiminin gerekçesini beyan ederken de onun, bu ifadeyi kullandığına tanık olmaktadır. Muğniyye de buradan hareketle "Böyle bir ifade, Allah'ın, eşyanın bilgisine henüz vukû bulmadan sahip olduğuna münâfî değil mi?" diye sorarak âyetteki muhtemel yanlış anlaşılmaya dikkat çekmektedir. Muğniyye'ye göre bu ifade, Allah'ın peygamberlere itaat edenle etmeyen izhâr etmesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan böyle bir ifade, insanların yapmış olduklarının açık bir şekilde gözler önüne serileceği gerçeğini ortaya koymaktadır.⁴⁶

2.2. Nübüvvet ile ilgili Müşkil Âyetler

İnsan, akıl yürüterek Allah'ın varlığına ulaşsa bile, Allah'ın sıfatları, ona ibadet etme ve âhîret ile ilgili konularda bilgi üretemez. Bu gerçekten yola çıkan Kelâmcılar, nübüvvet kurumunun gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.⁴⁷ Dolayısıyla insan, ancak peygamberler aracılığıyla Allah'ı gerçek anlamda tanımış ve ona karşı görevlerini yerine

⁴¹ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, IV, 177.

⁴² Bkz. Âl-i İmrân, 3/73; Hadîd, 57/29; Bakara, 2/29; A'râf: 7/54.

⁴³ Hûd, 11/56.

⁴⁴ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 121.

⁴⁵ Bkz. Kehf, 18/12; Sebe, 34/21; Muhammed, 47/31.

⁴⁶ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, I, 227.

⁴⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 279-285.

getirmiş olmaktadır. Nitekim Yüce Allah Kur'ân'ın birçok âyetinde peygamberlerin, insanlara örnek olma yönlerine⁴⁸ dikkat çekmiş ve onlara itaat etmenin gerekliliğine⁴⁹ vurgu yapmıştır.

Kur'ân'da nübüvvetin konu edildiği bazı âyetlerin zâhiri anlamları da ilk bakışta çelişki izlenimi verebilmektedir. Bu başlıkta Muğniyye'nin peygamberlerle ilgili müşkil kapsamında ele aldığı âyetleri yorumlamasına yer verilecektir.

Muğniyye, "...Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın"⁵⁰ âyetini ve "...Onlara senden önce hiçbir uyarıcı da göndermedik"⁵¹ âyetini görünürde birbirleriyle çelişkili olan âyetler arasında mütalaa etmektedir. Zira ilk âyet, Yüce Allah'ın her topluma bir uyarıcı gönderdiğini beyan ederken; ikinci âyet ise Araplara Hz. Peygamber'den önce herhangi bir uyarıcının gönderilmediğini söz konusu etmektedir.⁵² Muğniyye'ye göre ilk âyetteki "uyarıcı" kelimesi, peygamber olsun ya da olmasın bütün uyarıcıları kapsarken; ikinci âyetteki "uyarıcı" kelimesi ile de hasseten peygamber kastedilmiştir. Bundan dolayı da âyetler birbirleriyle çelişik değildirler. Zira bi'setten önce Arap toplumuna herhangi bir peygamberin gönderilmediği bilinirken; onlara kendilerini putlara tapmaktan alıkoymaya çalışan uyarıcıların gönderildiğini akıl pek de uzak görmemektedir.⁵³

Muğniyye, "Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır..."⁵⁴ âyetinin literal bir okumayla Hz. Peygamber'in getirdiği din dışında diğer bütün peygamberlerin getirdiği dinlerin Allah katında hiçbir değerinin olmadığı şeklinde anlaşılabilirliğine; fakat Kur'ân'ın başka âyetlerindeki ifadelerin ve Hz. Peygamber'in bu husustaki beyanatının bütün peygamberlerin getirdiklerinin hak ve doğru olduğunu belirttiğine dikkat çekmektedir. Geçmiş peygamberlerden herhangi birisinin getirmiş olduğu din ile Hz. Muhammed'in davet ettiği din arasında esas itibariyle bir farkın olmadığını belirten Muğniyye, ortak yönlerden şunları zikrederek âyetteki müşkil durumu izâle etmeye çalışmaktadır: 1. İslâm dini Allah'ın birliğine ve âhirete inanma esasına dayandığı gibi diğer bütün ilâhî dinler de bu esaslara dayanır. 2. "İslâm"ın manalarından biri de bütün şek ve şüpheden uzak olmaktır. Semâvî diğer bütün dinler de asılları yönüyle her türlü şek ve şüpheden uzaktırlar. 3.

⁴⁸ Bkz. Ahzâb, 33/21; Mümtehine, 60/4, 6.

⁴⁹ Bkz. Zuhruf, 43/63; Ahkâf, 46/31; Muhammed, 47/33; Teğâbun, 64/12.

⁵⁰ Fâtır, 35/24.

⁵¹ Sebe', 34/44.

⁵² Muğniyye, her millete bir uyarıcı gönderildiğini beyan eden Fâtır sûresinin 24. âyetinin, Kasas sûresinin 46. âyetiyle de görünürde çelişkili olduğunu söz konusu etmekte ve benzer metotla her iki âyeti cem etmektedir. (Bkz. Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, VI, 71.)

⁵³ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, VI, 287-288.

⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/19.

Bütün semâvî dinlerin kaynakları bir olduğundan usûlü'd-dîn konusunda ilâhî dinler arasında fark olmamaktadır. Müfessire göre bu çerçevede âyeti ele aldığımızda Yüce Allah'ın bütün peygamberleri çeşitli âyetlerde İslâm'la vasıflandırdığı gerçeğine ulaşır ve buradaki "İslâm" ifadesinin sadece Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu dini değil de, diğer bütün peygamberlerin getirdiği dinleri kapsadığı gerçeğine ulaşırız.⁵⁵

Yüce Allah'ın, insanları doğru yola iletmek üzere seçmiş olduğu peygamberlerin, onun varlığından şüphe etmesi söz konusu olamaz. Zira kendisi Allah'ın varlığı konusunda şüpheye düşen bir peygamberin, toplumunu hidâyete davet etmesi düşünülemez. Muğniyye de "Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen, senden önce Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma!"⁵⁶ âyetinin tefsiri bağlamında "Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine bildirdikleri hususunda şüphe etmiş mi ki şüphe etmemesi konusunda uyarılıyor?" diyerek bu duruma dikkat çekmektedir. Esasen bu şekildeki bir ifadeyle Allah'ın, Hz. Peygamber'e Kur'ân'ın anlatmış olduğu peygamber kıssaları konusunda şüphe edenleri, işin aslını öğrenmeleri için Ehl-i Kitap âlimlerine yönlendirmesini emrettiğini belirten Muğniyye'ye göre bu âyetten hemen sonra gelen "Sakın Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma! Yoksa zarara uğrayanlardan olursun"⁵⁷ âyetinde de Allah, Hz. Peygamber'e indirilenler hususunda şüphe edenlerin kıyâmet gününde alçaltıcı bir azapla karşı karşıya kalacaklarına vurgu yapmak suretiyle Hz. Peygamber'i şüphe etmekten sakındırmıştır. Yine Muğniyye, "Hak Rabbindendir. O halde sakın şüphe edenlerden olma"⁵⁸ âyetinin tefsiri bağlamında "Peygamberlerin Allah'ın kendisine haber verdikleri şeyler konusunda şüpheye düşmeleri muhâl değil mi?" ve "Şüphe, ismet sıfatından öte imana zarar verdiği için nasıl oluyor da Hz. Peygamber şüphe etmekten sakındırılıyor?" sorularıyla bu duruma dikkat çekmektedir. Bu ve buna benzer ifadelerle Allah'ın, peygamberleri günahtan sakındırmasında bir sakınca görmeyen Muğniyye'ye göre Yüce Allah'ın, kendisinden makamca daha aşağı olan peygamberleri günahtan sakındırması, onların günah işlemesi anlamına gelmemektedir.⁵⁹

Ehl-i Sünnet'in genel yaklaşımına göre peygamberler bazı küçük günahlar işleyebilir ve bazı hatalar yapabilirler. Şîa'ya göre ise peygamberler, günah işlemekten ta-

⁵⁵ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 26-27.

⁵⁶ Yûnus, 10/94.

⁵⁷ Yûnus, 10/95.

⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/60.

⁵⁹ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 75.

mamen korunmuş olup asla hata yapmazlar.⁶⁰ Ku'rân müşkilleri bağlamında özellikle bu konuda mezhebî temâyül segilediği görülen Muğniyye, peygamberlerin yanılabilirliğinden söz eden pek çok âyetin tefsirinde te'vîle meyletmiş, onların hatasız olduklarını ve küçük de olsa asla günah işlemediklerini belirtmiştir.⁶¹ Örneğin Muğniyye, "Allah'ın kabul edeceği tevbe, bilmeden kötülük edip de sonra hemen pişman olanların tevbesidir..."⁶² âyetinin tefsiri bağlamında günah ve hatadan beri olmalarına rağmen Peygamberlerin tevbe etmelerinin nedenini açıklamaktadır. Peygamberlerin Allah'ı çok iyi tanıyıp ondan aşırı korktuklarından günah işlemedikleri halde kendilerini günahkâr gördüklerini belirten Muğniyye'ye göre bu durum onların masum oluşunun ve makamlarının yüce oluşunun göstergesidir. Şahsiyet ve karakter sahibi büyük insanların kibirlenmediğini, aksine Allah'ın yüceliği karşısında kendilerini değersiz gördüklerini öne süren Muğniyye, "Onlar iyilik yaptıklarını zannettiği halde, dünya hayatında çalışmalarını boşa giden kimselerdir"⁶³ âyetinde beyan edildiği üzere kötülerin kendilerini iyiler olarak kabul etmelerine mukâbil, peygamberlerin sürekli ibadet ve itaat konusunda kendilerini yetersiz gördüklerini belirtmektedir.⁶⁴

Muğniyye, Hz. Peygamber'in kendisine vahyedilen âyetlerin hak ve doğru olduğunu kesin bir şekilde bildiği halde Yüce Allah'ın neden "İşte bunlar Allah'ın, sana hak olarak okuduğu âyetlerdir..."⁶⁵ âyetinde kendisine bu durumu bildirdiğini sormakta ve buna şöyle açıklık getirmektedir: "Bu, Kur'ân'ın genel bir anlatım tarzıdır. Bu âyette muhatap bizatihi Hz. Peygamber olmayıp, bu âyetlerden şüphe edenler ve bunların Hz. Muhammed tarafından olduğunu zannedenlerdir."⁶⁶

Muğniyye, Yüce Allah'ın "...O halde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan başıslama dile..."⁶⁷ âyetinde izin verme işini Hz. Peygamber'e bıraktığını ve izin verip vermeme konusunda onu serbest bıraktığını, "Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancılara bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?"⁶⁸ âyetinde ise izin vermeyi kendine tevdi ettiğini belirterek âyetler arası varmış gibi görünen tenâkuza dikkat çekmektedir. Muğniyye'ye

⁶⁰ Bkz. Şerafeddin Gölcük ve Süleyman Toprak, **Kelâm**, Tekin Kitabevi, Konya 1996, s. 309-310; Recep Demir, "İtâb Âyetlerinin Şîi Yorumu: Tabâtabâi Örneği", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2016, cilt: 5, sayı: 4, s. 1052-1055.

⁶¹ Bkz. Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, II, 54; IV, 48, 110-111, 235.

⁶² Nisâ, 4/17.

⁶³ Kehf, 18/104.

⁶⁴ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, II, 277-278.

⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/108.

⁶⁶ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, II, 129.

⁶⁷ Nûr, 24/62.

⁶⁸ Tevbe, 9/43.

göre ikinci âyet, doğruyu yalancıdan ayırana kadar, Hz. Peygamber'in sebat etmesini emrederken; ilk âyet ise Hz. Peygamber'in izin isteyeninin amacını ve izin verdiği zaman meydana gelecek olan neticeleri sezdiği zaman izin verme konusundaki hürriyetini kısıtlamaktadır. Artık o, durumun gereğine göre izin verir ya da vermez. Zira maslahat gereği bazen münafiğa izin vermek gerekirken bazen de izin vermemek gerekir.⁶⁹

Muğniyye, "(Ey Muhammed!) ...Bunlar (Ashâb-ı Kehf) hakkında onlardan hiçbirine bir şey sorma."⁷⁰ âyeti ve "(Ey Muhammed!) Şimdi sen onlara sor..."⁷¹ âyetini de birbirleriyle çelişkili görünen âyetler arasında ele almaktadır. Zira ilk âyette Hz. Peygamber'in Araplara soru sorması yasaklanmışken ikinci âyette ise emredilmiştir. İlk âyette konunun Ashâb-ı Kehf ile sınırlı olduğunu ileri süren Muğniyye, Yüce Allah'ın Ashâb-ı Kehf'in durumunu Hz. Peygamber'e haber verdikten sonra bu konuda bir başkasına soru sormasını yasakladığını belirtmektedir. Muğniyye'ye göre ikinci âyetteki soru ise sadece müşriklere yönelik olup, Hz. Peygamber'in onlara soru sormasının amacı da onları kınamak ve iddiasını kanıtlamaktır.⁷²

Hz. İsa'nın ölüp ölmediği meselesi tefsirin tartışmalı konuları arasında yer almaktadır. Bu konuyu Kur'an müşkilleri bağlamında ele alan Muğniyye'ye göre "*Fakat Allah onu (İsa'yı) kendisine yükseltmiştir...*"⁷³ âyetinin zâhiri ve nebevî bazı hadisler İsa (a.s.)'in diri olduğunu; fakat "*...Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim. Ama beni içlerinden aldığımda, (lafzen: vefat ettirdiğinde) artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun...*"⁷⁴ âyeti ise İsa'nın ölü olduğunu ifade etmektedir. Bu husustaki kadim tartışmaya değinecek konu çerçevesinde birtakım malumat serdeden Muğniyye, bir grup ulemânın İsa'nın ruhen ve bedenen diri olduğunu savunduklarını belirtmektedir. Bunlara göre âyetteki "teveffâ"dan kasıt gerçek vefat değil, ölüme benzetilmedir. Çünkü Hz. İsa semaya yükseldiği an yeryüzüyle alakası kesildiğinden ölüye benzemiş oldu. Diğer bir grubun ise Hz. İsa'nın gerçek manada öldüğünü iddia ettiklerini ve dolayısıyla "*Aksine Allah onu (İsa'yı) kendi katına yükseltmiştir...*"⁷⁵ âyetini şöyle yorumladıklarını belirtmektedir: "Yahudiler, İsa'yı öldürmekle İsa'nın öğretilerini yok etmediler. Fakat onlar İsa'nın öğretilerini yok ettikleri zannına kapıldılar." Muğniyye, birinci görüşe meyledip Hz. İsa'nın ölmediğini iddia etmektedir. Allah'ın, Hz. İsa'yı ölüm dışında bir çeşit vefatla vefat et-

⁶⁹ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, V, 445.

⁷⁰ Kehf, 18/22.

⁷¹ Sâffât, 37/11.

⁷² Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, VI, 332-333.

⁷³ Nisâ, 4/158.

⁷⁴ Mâide, 5/117.

⁷⁵ Nisâ, 4/158.

tirdikten sonra kendi katına yükselttiğini belirten Muğniyye, Hz. Peygamber'den gelen bazı hadislerin de bunu teyîd ettiğini belirtmektedir.⁷⁶

Muğniyye, “Zulmedenleri o korkunç uğultulu ses yakaladı da onlar, yurtlarında diz üstü çökekaldılar.”⁷⁷ âyetinin, Sâlih Peygamber'in kavminin “sayha/ korkunç uğultu” ile helâk edildiğini ifade ettiğini, “Derken, onları o kuvvetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar”⁷⁸ âyetinin ise bu kavmin “recfe/kuvvetli sarsıntı” ile yok edildiğini ifade etmektedir. Muğniyye'ye göre âyetler şu şekilde uzlaştırılabilir: “Önce sayha olmuş bu sayha onların kalplerinde korku ve recfeye neden olmuştur.”⁷⁹

Muğniyye, “Süleyman'ın hizmetine de güçlü esen rüzgârı verdik...”⁸⁰ âyetine göre Hz. Süleyman'ın emrine verilen rüzgârın çok sert estiğini, “Biz de rüzgârı onun buyruğuna verdik. Rüzgâr onun emriyle dilediği yere hafif hafif eserdi”⁸¹ âyetine göre ise yavaş estiğini belirterek âyetler arasında zâhirde vukû bulan işkâli söz konusu etmektedir. Muğniyye'ye göre Hz. Süleyman'ın emrine verilen rüzgâr, onun isteğine göre dilediğinde sert, dilediğinde hafif eserdi. İnsanın kontrolünde olan bir arabayı sürmesi gibi ki aracı kullanan ister onu hızlı ister yavaş sürer.⁸²

Muğniyye, “...Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma...”⁸³ âyeti ve “...Hani onlar Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı...”⁸⁴ âyetini de görünürde birbiriyle çelişkili olan âyetler arasında ele almaktadır. Zira ilk âyet dinî konularda hile ve kurnazlığa başvurmayı mübah kılarken ikinci âyet ise bunu yasaklamaktadır. Muğniyye, bu şekilde yeminini bozmama ruhsatının sadece Hz. Eyyûb'a has bir durum olduğunu, bu ruhsatın diğer yemin edenleri kapsamadığını belirtmektedir. Şayet bu durum başkaları için de geçerli olsaydı Hz. Peygamber'in bunu açıkça dile getirmiş olacağını, âlimlerin de bu konuda fetva vermiş olacaklarını belirten Muğniyye, Hz. Eyyûb'un bu ihtiyâlinin/kurnazlığının insanlık ve şefkat uğruna olduğunu; hak ihlali veya insanlık aleyhine olmadığını ileri sürmektedir.⁸⁵

⁷⁶ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, II, 71.

⁷⁷ Hûd, 11/67.

⁷⁸ A'râf, 7/78.

⁷⁹ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, IV, 246.

⁸⁰ Enbiyâ, 21/81.

⁸¹ Sâd, 38/36.

⁸² Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, V, 293.

⁸³ Sâd, 38/44.

⁸⁴ A'râf, 7/163.

⁸⁵ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, VI, 382.

2.3. Âhiret Ahvâli İle İlgili Müşkiller

Bütün ilâhî dinlerde ölümden sonra hayatın devam ettiğine inanma, inanç esasları arasında yer almıştır. Dolayısıyla bu dinlerin kutsal kitaplarında tasavvuru farklı olsa da âhiret ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de ise daha önceki kutsal kitaplara göre âhiret konusuna daha detaylı bir şekilde yer verildiği dikkat çekmektedir.⁸⁶ Bu bağlamda âhiret inancı Kur'ân'ın temel konuları arasında yer almış ve Kur'ân'da âhiret hayatına işaret eden sâat, kıyâmet, ba's, vâkıa, haşr, ğâşiye gibi daha pek çok kavram kullanılmıştır. Kur'ân, pek çok kez farklı deliller getirmek suretiyle de âhiretin varlığını ve mümkün oluşunu ıspatlama yoluna gitmiştir.

Kur'ân'da âhiret hayatını anlatan kimi âyetlerde müşkil zannını uyandıran bazı ifadelere rastlamak mümkündür. Bu başlıkta tefsirinde bu konuya önemle değindiği görülen Muğniyye'nin söz konusu âyetlerdeki yorumlarına yer verilecektir.

Muğniyye, zâhiren bütün insanların kıyâmetten önce yok olacağını beyan eden *"Ne kadar memleket varsa hepsini kıyâmet gününden önce ya helâk edeceğiz, ya da şiddetli bir azapla cezalandıracağız..."*⁸⁷ âyetinin, kıyâmet günü insanların bazı hallerini konu edinen *"Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün; hâlbuki onlar sarhoş değillerdir..."*⁸⁸ âyetiyle çelişkili olduğundan söz etmektedir. Kimi müfessirlerin çelişkili gibi görünen bu durumu, Müslüman toplumların doğal ölümle vefat edecekleri; diğer toplumların ise azapla yok olacakları şeklinde yorumlayarak çözüme kavuşturmaya çalıştıklarını belirten Muğniyye'ye göre bu yorum âyetler arası çelişkiyi gidermek için yeterli değildir. Zira ona göre Allah'ın kıyâmet'ten önce yok edeceğini haber verdiği toplum, Müslüman olmayan toplumdur. Müslüman toplumlar ise kıyâmete kadar varlığını devam ettireceklerdir.⁸⁹

*"...İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. (Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor (da anlamıyorlar)."*⁹⁰ âyetinde inanmayanlara münâdînin uzak bir mekândan seslendiği beyan edilirken; *"(Ey Muhammed!) Çağırıcının yakın bir yerden sesleneceği gün, (o sese) kulak ver."*⁹¹ âyetinde ise münâdînin yakın bir mekândan seslendiği beyan edilir. Bu çerçevede "Kabirlerden çıkış günü münâdî yakın

⁸⁶ Muhsin Demirci, **Kur'ân'ın Temel Konuları**, İFAV, İstanbul 2003, s. 312.

⁸⁷ İsrâ, 17/58.

⁸⁸ Hac, 22/2.

⁸⁹ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, V, 57-58.

⁹⁰ Fussilet, 41/44.

⁹¹ Kâf, 50/41.

yerden mi, uzak yerden mi seslenir?" diye soran Muğniyye, buna cevap vermeye çalışmaktadır. Muğniyye'ye göre bu ses semadan geldiğinden ötürü mekân dikkate alınarak "uzak" ifadesi; ölü dâhil herkesin bu sesi işitmesinden dolayı da "yakın" ifadesi kullanılmıştır. Daha açıkçası bu ses uzaklardan gelir; fakat sesin çok net oluşundan ötürü herkese adeta çok yakın bir yerden geldiği izlenimi verecektir.⁹²

Muğniyye'ye göre "Onları yeniden diriltip hepsini bir araya toplayacağı gün, sanki gündüzün bir saatinden başka kalmamışlar (yeni ayrılmışlar) gibi, aralarında tanışırlar..."⁹³ âyeti gereği haşir gününde günahkârlar birbirleriyle tanıştıklarından, iyi ve güzel amelde bulunanlar hayli hayli tanışırlar. Buna göre haşir gününde insanların şuuru yerindedir. Buradan hareketle o, bu âyetin "Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karındaki çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün; hâlbuki onlar sarhoş değillerdir..."⁹⁴ âyetine münâfi olabilme ihtimaline değinmektedir. Neşir, haşir ve her şeyin yok olacağı kıyâmet günü arasında farklar olduğunu belirten Muğniyye'ye göre ilk âyet insanların haşir günündeki hallerini, ikinci âyet ise kıyâmet günündeki hallerini tasvir etmektedir. Bu durum ölümden sonraki sahnelerin farklı farklı oluşuna işaret eder ki⁹⁵, bu sahnelerin bazılarında insanın bilinci açıkken, bazılarında da bu bilinç kaybedilmiştir.⁹⁶

Âhirette sorguya çekilip çekilmeme meselesi birçok tefsirde Kur'ân müşkilleri bağlamında ele alınmıştır.⁹⁷ Çünkü "Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir."⁹⁸ âyetinde kıyâmet günü, işlenen günahlardan dolayı sorguya herkesin sorguya çekileceğinden söz edilirken; "İşte o gün ne insana, ne cine günahı sorulmayacak"⁹⁹ âyetinde ise o gün hiç kimsenin işlediklerinden ötürü sorgulanmayacağı ifade edilmektedir. Muğniyye de buna dikkat çekmekte ve âyetler arasındaki bu çelişkili durumu da ölümden sonraki farklı evrelerin var oluşuyla açıklığa kavuşturmaktadır. Ona göre bu evrelerin bir kısmında

⁹² Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, VII, 139-140.

⁹³ Yûnus, 10/45.

⁹⁴ Hac, 22/2.

⁹⁵ Muğniyye, âhret hayatı ile ilgili birbiriyle çelişkili görünen birçok âyetin esasen ölümden sonraki farklı evrelerden söz ettiğini dile getirerek âyetler arası çelişki zannını izâle etmeye çalışmaktadır. (Bkz. Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, III, 174; VI, 321; VII, 212, 276.)

⁹⁶ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, IV, 164.

⁹⁷ Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed el-Kurtubî, *el-Câmî' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut trs., VII, 164; XVII, 174; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Sad. Sıdkı Güllü, Huzur Yayınevi, İstanbul 2005, IV, 156-157.

⁹⁸ Sâffât, 37/24.

⁹⁹ Rahmân, 55/39.

insan yapmış olduklarından hesaba çekilirken bir bölümünde de soru ve cevap faslı olmayıp bunun yerini bekleyiş gibi farklı durumlar almaktadır.¹⁰⁰

“...(Allah) diyecek ki: ‘Nasıl, şu (dirilmek) gerçek değil miymiş?’ Onlar, ‘Evet, Rabbimiz’e andolsun ki, gerçekmiş’ diyecekler. (Allah), ‘Öyleyse inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı!’ diyecek.”¹⁰¹ âyeti Yüce Allah’ın âhirette inkârcı ile konuşacağını beyan ederken; “...Kıyâmet günü Allah onlarla ne konuşacak, ne de onları arıtacaktır. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”¹⁰² âyeti ise inkârcılarla konuşmayacağını beyan etmektedir. Bu âyetler arasındaki zâhirî çelişkiye dikkat çeken Muğniyye’ye göre Allah’ın inkârcılarla konuşmamasından maksat inkârcıların hoşuna gidecek bir kelâm söylememesidir. Ona göre “Allah, ‘Aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!’ der.”¹⁰³ âyeti ve sonrasındaki âyetler, Allah’ın âhirette inkârcılarla konuşacağına; fakat onları memnun edecek şekilde bir kelâm etmeyeceğine delildir.¹⁰⁴

Muğniyye, inkâr edenlerin âhirette konuşmalarından söz eden birçok âyeti, Kur’ân müşkileri bağlamında ele almaktadır.¹⁰⁵ Örneğin Muğniyye, “O gün biz onların ağızlarını mühürleriz...”¹⁰⁶ âyetinin inkârcıların kıyâmet gününde konuşmayacaklarını; “O gün elleri ve ayakları kendi aleyhlerine şahitlik edecek...”¹⁰⁷ âyetinin ise inkârcıların o gün konuşacaklarını beyan ettiğini dile getirerek âyetler arasındaki zâhiri çelişkiyi ortaya koymaktadır. İnsanların ölümden sonra uğradıkları farklı durak ve şahit oldukları farklı sahnelerin varlığına dikkat çeken Muğniyye’ye göre bazı durak ve sahnelerde insanın konuşmasına izin verilirken bazılarında da verilmemektedir.¹⁰⁸

Muğniyye, “...(Mücrimlere) Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz.”¹⁰⁹ âyetinin görünürde “Rabbine andolsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız”¹¹⁰ âyetleriyle çeliştiğine dikkat çekmektedir. İlk âyetteki “mücrimler” ile kastedilenin, insanların haklarına tecavüz eden ve onların hürriyetlerini kısıtlayan; kendi menfaatleri uğruna yeryüzünde bozgunculuğu ve savaşı körükleyen insanlar olduğunu iddia eden Muğniyye’ye göre bu karakterdeki insanlar iman etmiş olsalar da

¹⁰⁰ Muğniyye, **et-Tefsîru’l-Kâşif**, VII, 212.

¹⁰¹ En’âm, 6/30.

¹⁰² Bakara, 2/174.

¹⁰³ Mü’minûn, 23/108.

¹⁰⁴ Muğniyye, **et-Tefsîru’l-Kâşif**, III, 179-180.

¹⁰⁵ Muğniyye, **et-Tefsîru’l-Kâşif**, III, 174; VII, 276.

¹⁰⁶ Yâsîn, 36/65.

¹⁰⁷ Nûr, 24/24.

¹⁰⁸ Muğniyye, **et-Tefsîru’l-Kâşif**, VI, 321.

¹⁰⁹ Kasas, 28/78.

¹¹⁰ Hicr, 15/92-93.

sorgusuz sualsiz cehenneme girecekler, diğer bütün günahkârlar ise sorguya çekileceklerdir.¹¹¹

Muğniyye, *“Helâk ettiğimiz bir memleket halkının bize dönmeleri imkânsızdır.”*¹¹² âyetinin tefsiri bağlamında *“Allah helâk edilenlere âhirette de azap edecek mi, böylesi bir durumda bir suça iki farklı ceza vermiş olmaz mı?”* diye bir soru yönelterek âyetteki müşkil durumu ortaya koymaktadır. Muğniyye, *“Nûh kaomini de Peygamberlerini yalanladıkları vakit suda boğduk...”*¹¹³ âyeti ve *“Eykeliler ve Tubba' halkı da yalanlamıştı. Bütün bunlar (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığımız şey gerçekleşti”*¹¹⁴ âyetini kanıt getirerek söz konusu kişilerin dünyada helâk olmalarına neden olan şeyin kendilerine mu'cize getiren peygamberlerini yalanlamaları olduğunu belirtmektedir. Ona göre helâk olanların âhirette azap görmelerinin sebebi başta inkârları olmak üzere yalan ve zulüm gibi diğer günahlarıdır. Dahası dünyadaki helâklerine farklı günahları; âhiretteki azaplarına ise farklı günahları neden olmuştur.¹¹⁵

*“Aralarında birbirlerine '(Dünya'da) sadece on (gün) kaldınız' diye gizli gizli konuşacaklar”*¹¹⁶ âyeti ve *“Kıyâmetin kopacağı gün suçlular, (dünyada) bir andan fazla kalmadıklarına yemin ederler...”*¹¹⁷ âyetinde görüldüğü üzere inanmayanlar âhirette, dünyada kalma sürelerini beyan edecekleri zaman farklı süreler kullanacaklardır. Bu duruma işaret eden Muğniyye, Râzî'nin âhirette kimi günahkârların dünyada on gün, kimilerinin bir gün, kimilerinin de bir saat/an kaldıklarını hatırlayacaklarını iddia ettiğini belirtmektedir. Râzî'nin bu görüşünü isabetli bulmayan Muğniyye'ye göre bu bağlamda aşr, yevm ve saat gibi kelimeler günahkârların sözlerini bire bir ifade için kullanılmamış, onların dünya hayatında az kaldıklarını düşünmelerinden kinâyedir. Yüce Allah da bu amaçla onların dünya hayatında kalışlarına oranla çok az bir zaman dilimini ifade eden kelimelerden bazen on günü, bazen bazen bir günü, bazen de bir anı kullanmıştır. Ona göre bu kullanımların az bir zaman diliminden kinâyeye olduğuna *“Allah'ın sizi (kabirlerinizden) çağıracağı, sizin de O'na hamd ederek emrine hemen uyacağımız ve (kabirlerinizde) pek az kaldığınızı sanacağımız günü hatırla!”*¹¹⁸ âyeti de işarette bulunmaktadır.¹¹⁹

¹¹¹ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, VI, 87.

¹¹² Enbiyâ, 21/95.

¹¹³ Furkân, 25/37.

¹¹⁴ Kâf, 50/14.

¹¹⁵ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, V, 298-299.

¹¹⁶ Tâ-Hâ, 20/103.

¹¹⁷ Rûm, 30/55.

¹¹⁸ İsrâ, 17/52.

¹¹⁹ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, V, 244.

Mu'tezile'nin aksine Ehl-i Sünnet ve Şîa, Allah Resûlünün büyük günah işleyen bazı mü'minlere âhirette şefâat edeceğini öne sürmektedir. Hatta Şîa'ya göre tıpkı Hz. Peygamber gibi, imâmların da şefâat etme yetkisi vardır.¹²⁰

Şefâatin konu edildiği bazı âyetleri Kur'ân müşkilleri bağlamında ele alan Muğniyye, "Ey İman edenler! Hiçbir alış veriş, dostluk ve şefâatin olmadığı kıyâmet günü gelmeden önce size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın..."¹²¹ âyetinin âhirette şefâatin olmadığını; "Göklerde nice melekler vardır ki, onların şefâatleri, ancak Allah'ın izniyle, dilediği ve hoşnut olduğu kimseye yarar sağlar."¹²² âyetinin ise şefâat yetkisinin şarta bağlandığını beyan ettiğini belirtmektedir. Muğniyye, Yüce Allah'ın, her günahkâr için Hz. Peygamber'e şefâat etme yetkisi vermediğini; ancak Allah'ın dilemesi durumunda Hz. Peygamber'in şefâat edebileceğini dile getirerek âyetleri uzlaştırmaya çalışmaktadır.¹²³

2.4. Fıkhî Bazı Konularla İlgili Müşkiller

Kur'ân'da pek çok âyet, mü'minlerin sorumluluklarını beyan eden hükümler içermektedir. Bu âyetlerin kimisinde hüküm açık bir şekilde gelmişken kimisinde ise dolaylı olarak gelmektedir. Bundan dolayı da âlimler arasında ahkâm âyetlerinin sayısı hususunda bir birlik sağlanamamıştır. Nitekim kimisi Kur'ân'da yer alan ahkâm âyetlerinin sayısını bine kadar çıkarmış, kimisi de elliye kadar düşürmüştür.¹²⁴ İşte bu başlıkta Muğniyye'nin, müşkil bağlamında ele aldığı ahkâm âyetlerini ne şekilde yorumladığına yer verilecektir.

Muğniyye, Müşriklerin, Kelime-i Tevhîd ikrârında bulunmadıkları sürece öldürülmelerini ortaya koyan Tevbe sûresinin 2. âyetinin görünürde "Dinde zorlama yoktur..."¹²⁵ âyeti ve "...Onları mümin olmaya mı zorlayacaksın?"¹²⁶ âyetiyle uyuşmadığını belirtmektedir. "De ki: 'Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin'"¹²⁷ âyetini kanıt getirerek İslâm'ın ne Müşrikleri, ne de bir başkasını Kelime-i Tevhîd getirmeye zorlamadığını; aksine bireyleri hikmet ve delillerle dine davet ettiğini belirten Muğniyye'ye göre özel bazı durumlarda İslâm toplumunun maslahatı gereği Müşrikler bu durumdan istisnâ edilmiştir. Zira İslâm toplumunun oluşumu safhasında Müşrikler

¹²⁰ Şeyh Müfid Muhammed b. en-Nu'mân el-Ukberî, *Evâilü'l-Makâlât*, Dâru'l-Müfid, Beyrut 1993, s. 47.

¹²¹ Bakara, 2/204.

¹²² Necm, 53/26.

¹²³ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, I, 97-98.

¹²⁴ Mevlüt Güngör, *Kur'ân Tefsirinde Fıkhî Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhî Tefsir*, Bayrak Matbaası, İstanbul 1996, s. 17; Celal Kırcı, *Kur'ân'a Yönelişler*, Marifet Yayınları, İstanbul 2009, s. 71.

¹²⁵ Bakara, 2/256.

¹²⁶ Yûnus, 10/99.

¹²⁷ Kehf, 18/29.

büyük tehlike arzettiklerinden, haklarındaki hüküm ya onların öldürülmeleri ya da Müslüman olmalarını beyan etmeleri idi.¹²⁸ Dolayısıyla Muğniyye, müşriklerin öldürülmesi hükmünün, özel sebepten ötürü o zamanki Arap yarımadası müşriklerine has olduğunu vurgulamaktadır.¹²⁹

Muğniyye, Kur'ân müşkilleri bağlamında inanmayanların dost ve sırdaş edinip edinilmemesi konusunu tefsirinde birçok kez işlemiştir.¹³⁰ Örneğin Muğniyye, “*Ey inananlar! Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır...*”¹³¹ âyetiyle “*Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder...*”¹³² âyeti arasında anlamca varmış gibi gözükken tezata dikkat çekmekte ve âyetler arasını cem etmeye çalışmaktadır. İman edenlerin, kendilerine düşmanlık eden ve kendileriyle savaş halinde olan kâfirleri dost edinemeyeceklerini; fakat bu durumların dışında Müslümanın, Müslüman olmayanla beraber yaşayabileceğini, hüsnü muâşeretle bulunabileceğini ve sıcak ilişkiler kurabileceğini öne sürmektedir. Yüce Allah'ın, kötülük yapmaması şartıyla ister iman etmiş ister etmemiş olsun bütün insanlara iyilik ve adaletle muamale etmeyi emrettiğini belirten Muğniyye'ye göre günümüzde Müslümanların Yahudileri sevmemesinin nedeni, onların Birleşik Devletler, İngiltere gibi sömürge devletleriyle birleşip çocuk ve kadın demeden Müslümanları yurtlarından çıkarmaya çalışmalarına dayanmaktadır.¹³³

Muğniyye, “*Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.*”¹³⁴ âyetinin emri bi'l-ma'rûfu vacip kıldığını, buna karşın “*Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez...*”¹³⁵ âyetinin ise görünürde bunu vacip kılmadığını ifade etmektedir. Zikrettiği ikinci âyeti yorumlayarak söz konusu ettiği çelişki vehmini ortadan kaldırmaya çalışan Muğniyye'ye göre ikinci âyette kastedilen, emri bi'l-ma'rûf nehyi anı'l-münker görevini istenilen şekilde icra edene, bu görevi yaptığı sürece dalâlette olanın

¹²⁸ Muğniyye'nin, Müşriklerin ve Ehl-i Kitab'ın öldürülmesi gerektiğinden söz eden diğer bazı âyetlerdeki yorumları için bkz. Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, II, 9-10, 32; III, 8; VII, 79.

¹²⁹ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, IV, 9, 32.

¹³⁰ Bkz. Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, II, 39-40, 145.

¹³¹ Mâide, 5/51.

¹³² Mümtetine, 60/9.

¹³³ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, III, 72-73.

¹³⁴ Âl-i İmrân, 3/104.

¹³⁵ Mâide, 5/105.

dalâletinin ve yüz çevirenin yüz çevirmesinin zarar vermemesi söz konusu edilmektedir.¹³⁶

Hata ve unutkanın insanın iradesinden bağımsız olmasından ötürü "...Ey Rab-bimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!..."¹³⁷ âyetiyle ilgili çokça tartışmalar yapıldığını belirten Muğniyye, işkâl görünümü veren bu durumu çözmeye çalışmaktadır. Muğniyye'ye göre insan bazen dikkat edip özen göstermesine rağmen hata yapar veya unutabilir. Böyle bir durumda hata yapan veya unutan mazeret sahibi gösterilebilirken, bu kişinin muaheze edilmesi de doğru olmaz. Fakat bazen de unutma ve hata gevşeklik göstermekten ya da tedbirsizlikten kaynaklanır. İşte böyle bir durumda hata yapanın ya da unutanın özrü geçerli olmaz. Bu durumda da söz konusu kişi, sorumlu olduğu şeyleri yapmadığında ceza görmeyi hak etmiş olur.¹³⁸

Zina ile ilgili hükümlerin yer aldığı bazı âyetler birçok tefsirde Kur'ân müşkilleri bağlamında ele alınmış ve nesh metoduyla âyetler arası çelişki giderilmeye çalışılmıştır.¹³⁹ Muğniyye, Yüce Allah'ın Nisâ sûresinin 15. âyetinde zina eden kadının, Allah kendisine bir yol açıncaya dek ölümüne kadar evde hapsedilmesini emrederken, Nûr sûresinin 2. âyetinde ise zina eden kadına celde uygulanmasını emrettiğini belirterek âyetler arası ihtilâfa dikkat çekmektedir. Kimi âlimlerin celde ile hapsin bir arada uygulanabileceğini, dolayısıyla âyetlerin birbirlerinin nâsih-mensûhu olmadıklarını iddia ettiklerini belirten Muğniyye, bu görüşe itibar etmemektedir. Söz konusu âlimlerin bu kanaate varırken mezkûr âyette geçen "Allah'ın kendilerine göstermiş olduğu yol" ifadesine "evlilik" anlamı yüklediklerini belirten Muğniyye'ye göre bu ifadeyle akla ilk olarak gelen "evlilik" olmadığından âyetin mensûh olduğunu söylemek daha tutarlıdır. Zira Yüce Allah "Allah onlara bir yol açıncaya dek" ifadesiyle onların ebedi olarak değil de belli bir zamana kadar evde tutulmalarını emretmiştir. Nitekim daha sonra Yüce Allah bu konuda kesin olmayan emri/hükmü kaldırıp yerine muhsan/evli için recm; diğerleri için de celde kesin hükmünü koymuştur.¹⁴⁰

Muğniyye, evlilikle ilgili emirler içeren Nûr 32-33 âyetlerini de birbirleriyle çelişkili görünen âyetler arasında ele almaktadır. O, Yüce Allah'ın, Nûr sûresinin 32. âyetiyle kişiye mahza fakirliğinden ötürü evlenmekten uzak kalmamasını öğütlerken, hemen

¹³⁶ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, II, 125-126.

¹³⁷ Bakara, 2/286.

¹³⁸ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, I, 456.

¹³⁹ Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, el-Mâturîdî, **Te'vilâtu Ehli Sünne**, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2004, I, 373-375; Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, **Meâlimu't-Tenzil**, Daru't-Tayyibe, Riyad 1989, II, 181; Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, III, 50-51.

¹⁴⁰ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, V, 396.

devamındaki âyette ise maddi imkânsızlıklar yüzünden evlenmeye güç yetiremeyenlerin sabredip Allah'ın kendilerine bir yol açıncaya kadar zinadan sakınmalarını istediğini belirtmektedir. Muğniyye'ye göre âyetler dikkatli okunduğunda aslında aralarında hiçbir çelişki olmadığı görülecektir. Çünkü âyetlere muhatap olan şahıslar farklıdır. İlk âyete muhatap olan, fakirin velisi iken sonraki âyete muhatap olan ise bizzat fakirin kendisidir. Müfessire göre ilk âyette, kişinin fakirliğinden ötürü evlenme isteğini geri çevirmenin güzel bir davranış olmadığına dikkat çekilmişken, ikinci âyette ise fakirliğinden dolayı evlilik isteği reddedilen kişinin, bu duruma sabretmesi, Allah'a güvenmesi ve maddi yeterliliğe ulaşması için çaba göstermesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.¹⁴¹

Muğniyye, "Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır."¹⁴² âyetinde özürlü kadın ve erkeklerin hicret etmekten istisnâ edilmesinin makul olduğunu; fakat âyetin akıllara çocukların neden hicret etmekten istisnâ edildiği gibi bir soru getirebileceğini belirtmektedir. Birçoğunun âyetteki "vildan" dan (mealde "çocuklar" diye geçen kelime) kastın köle ve cariyeler olduğunu öne sürdüklerini belirten Muğniyye, bu görüşü doğru bulmamaktadır. Kimi çocukların hicret etmeye güç yetirebildiğini, hatta bazen büyüklerden daha güçlü olduklarını belirten Muğniyye'ye göre şayet Allah çocukları istisnâ etmeseydi onlardan hicrete güç yetirenlerin de hicret etmeleri gerektiği neticesi çıkabilirdi. Allah bu vehmi ortadan kaldırmak için güç yetirenlerden çocukları da istisnâ etmiştir.¹⁴³

2.5. Mü'min Olmayanlarla ve Onların Davranışlarıyla İlgili Müşkiller

Kur'ân'ın bazı âyetleri sadece mü'minlerin durumlarından söz ettiği gibi bazı âyetleri de inkâr edenler, müşrikler ya da Ehl-i Kitabdan söz eder. Bu başlıkta Muğniyye'nin söz konusu kişilerin durumunu konu edinen âyetlerde müşkil zannını mümkün gördüğü durumları tefsir edişine yer verilecektir.

Küfrün, fısıq ve ötesini kapsamasından ötürü bütün kâfirlerin fâsık olduğunu belirten Muğniyye, bu gerçeğe rağmen Yüce Allah'ın "...Ağızlarıyla sizi hoşnut etmeye çalışıyorlar, oysa kalpleri buna karşı çıkıyor. Onların pek çoğu fâsık kimselerdir..."¹⁴⁴ âyetinde kâfirlerin tamamının değil de, büyük bir kısmının fâsık olduğunu haber verdiğini dile getirerek âyetteki işkâl durumuna işaret etmektedir. Muğniyye'ye göre "onların çoğu fâsıktır" ifadesi ile kastedilen kâfirlerin pek çoğunun inkâr ve fısıklarında devam etmesi, hidâyete ermelerinin umulmamasıdır. Zira bunlar arasında sapkınlıklarından dönenlerin sayısı

¹⁴¹ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, V, 420.

¹⁴² Nisâ, 4/98.

¹⁴³ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, II, 419.

¹⁴⁴ Tevbe, 9/8.

çok azdır.¹⁴⁵ Bu yüzden âyetteki fisktan maksat, fiska devam etmek ve ondan asla vaz-geçmemektir.¹⁴⁶

Muğniyye, Ehl-i Kitap ve Müşriklerin inançlarından söz eden birçok âyeti Kur'ân müşkülleri bağlamında ele almıştır.¹⁴⁷ Örneğin Muğniyye, Yahudilerin Kureyş putlarını kabul etmedikleri bilinen bir gerçek olmasına rağmen Allah'ın "*Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar 'cibt'e ve 'tağut'a inanıyorlar...*"¹⁴⁸ âyetinde Yahudilerin niçin "*cibt'e ve 'tağut'a inandıklarından bahsettiğini sormakta ve söz konusu ettiği işkâl vehmini izâle etmeye çalışmaktadır. Yahudilerin Kureyş putlarını kalben benimsemediklerini; fakat Hz. Peygamber ve ona inananların inadına o putları kabul etmiş görüntüsü verdiklerini belirten Muğniyye'ye göre Yahudiler, Kur'ân'ı kabul etmeyip müşriklerle ittifâk edince Allah da kendilerini putlara ibadet edenler şeklinde vasıflandırmıştır.*"¹⁴⁹

Muğniyye, mücrimlerin/inkâr edenlerin ba's konusundaki kanaatlerini de işkâl kapsamında ele almaktadır. Muğniyye, Yüce Allah'ın "*Dediler ki: 'Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.'* Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar"¹⁵⁰ âyetinde inkârcıların kesin bir dille ba'si yalandadıklarını beyan ettiğini belirtirken aynı sûrenin "*Şüphesiz, Allah'ın va'di gerçektir, kıyâmet hakkında hiçbir şüphe yoktur, dediği zaman ise; 'Kıyâmetin ne olduğunu bilmiyoruz, sadece zannediyoruz. Biz bu konuda kesin kanaat sahibi değiliz' demiştiniz*"¹⁵¹ âyetinde ise ba's hakkında olumlu veya olumsuz yönde herhangi bir fikir beyan etmediklerini, ba's hakkında kesin değil de, bazı zanlarda bulduklarını beyan ettiğini belirtmektedir. Muğniyye, Râzî'nin söz konusu kişilerin iki grup olup bunlardan bir kısmının kesin bir şekilde ba'si inkâr ederken bir kısmının da ba's hakkında bazı tereddütler taşıdıklarını ileri sürdüğünü belirtmektedir. Râzî'nin bu düşüncesini isabetli bulmayan müfessire göre söz konusu kişilerin tamamı tek grup olup hiçbiri de ba'se inanmamaktadır. Zira ba'se inandıklarını gösteren açık bir delil bulunmamaktadır.¹⁵²

¹⁴⁵ Muğniyye, benzer mantıkla Allah ve Resûlü adına yalan uyduranların tamamının kâfir olduğu bilinmekle beraber "*...Allah'a ve Resûlüne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azap isabet edecektir*" (Tevbe, 9/90.) âyetinde Allah ve Resûlüne yalan söyleyenlerin bir kısmının neden kâfir olmaktan istisnâ edildiğini söz konusu ederek âyetteki müşkile değinmektedir. (bkz. Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, IV, 84.)

¹⁴⁶ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, IV, 13-14.

¹⁴⁷ Bkz. Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, III, 224; VII, 168.

¹⁴⁸ Nisâ, 4/51.

¹⁴⁹ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, II, 348.

¹⁵⁰ Câsiye, 45/24.

¹⁵¹ Câsiye, 45/32.

¹⁵² Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, VII, 33.

Muğniyye, “cuhûd”un “küfür” ile aynı anlama gelmesinden hareketle “...Bizim âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr ederler”¹⁵³ âyetini ifade bakımından çelişki zannı uyandıran âyetler arasında ele almaktadır. Zira ona göre aynı anlama gelen kelimelerin tekrarından dolayı tıpkı “oturanlar ancak oturur” cümlesinde olduğu üzere bir ifade bozukluğu ortaya çıkmaktadır. Yüce Kur'ân'ın ifade bozukluğundan münezzeh olduğunu vurgulayan Muğniyye'ye göre bu ifade ile belirtilmek istenen şudur: Kur'ân'ın doğruluğunu gösteren deliller o kadar açık ki bunu ancak batılı, din edinen kişi inkâr edebilir. Küfür, butlânı/abesliği gün gibi ortada olsa da vazgeçilmez bir akidedir.¹⁵⁴

Muğniyye, A'râf sûresinin 152. âyetinin zâhirî anlamının, buzağmayı ilâh edinen Yahudilerin Allah tarafından bir gazaba uğradığını, tevbe etmelerine rağmen Allah'ın onları kıyâmet gününe kadar bir zillet içerisinde bıraktığını ifade ettiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda “Allah neden tevbelerini kabul etmedi?”, “Kıyâmete kadar zelim olmaları bugünkü durumlarına münâfi değil mi?” diye sorular sormakta ve bunlara cevap vermeye çalışmaktadır. Muğniyye, bazı müfessirlerin, Yahudilerin Hz. Mûsâ'nın kendilerine dönüşünden sonra iki gruba ayrıldığını iddia ettiklerini belirtmektedir. Buna göre bir grup, samimi bir şekilde tevbe ettiği için Allah bunların tevbesini kabul etmiş; Sâmirî ve taraftarlarından oluşan diğer bir grup da tevbe etmelerine rağmen ısrarla ettiklerinden dolayı bunların da tevbelerini kabul etmemiştir. Âyette Yahudilerin kısımlara ayrıldığına dair bilgi bulmadığından bu görüşe meyilemeyen Muğniyye'ye göre Yüce Allah, Yahudilerin asla samimi bir niyetle tevbe etmediklerini ve kötü arzularına uymayı bırakmayacaklarını biliyordu. Bundan ötürü de tevbelerini kabul etmedi. Ona göre aslında bu gerçeğe Yahudilerin doğası ve yaşantısı işaret etmektedir. Zira onlar hala Allah'a ulaşan yolları engellemeye, kaba kuvvet ile fesat çıkarıp sapkınlığa neden olmaktadır. Muğniyye, söz konusu ettiği diğer çelişki durumunu ise Yahudilerin hala devlet kuramamalarıyla çözmeye çalışmaktadır. Zira müfessire göre onların kurmuş olduğu devlet asla diğer devletler gibi değildir, sadece donanımlı ve silahlı bir örgütten müteşekkil bir yapıdır. Bugünkü mevcut devlet de, menfaatlerini korumak için sömürge devletleri tarafından kurulmuştur.¹⁵⁵

Muğniyye, Yüce Allah'ın “O, Allah'ı bırakır da kendine ne zarar, ne de fayda veren şeylere tapar. Bu da derin sapıklığın ta kendisidir”¹⁵⁶ âyetinde müşriklerin tapındıklarının kendilerine hiçbir fayda ve zarar vermediğini ifade ettiğini; buna mukâbil hemen sonra-

¹⁵³ Ankebût, 29/47.

¹⁵⁴ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, VI, 118.

¹⁵⁵ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, III, 398-399.

¹⁵⁶ Hac, 22/12.

sındaki “Zararı faydasından daha yakın olana tapar. O (taptığı) ne kötü yardımcı, ne fena yol-
daştır!”¹⁵⁷ âyetinde ise bunların fayda ve zararlarından bahsettiğini belirterek âyetler
arasındaki çelişki vehmini söz konusu etmektedir. Muğniyye’ye göre ilk âyetteki
ma’bûddan kasıt taşlar iken ikinci âyetteki ma’bûddan kasıt sapkın önderlerdir. Dolayı-
sıyla taşlar, kendisine tapana bir fayda ya da zarar vermezken, önderler ise fayda ya da
zarar verebilirler.¹⁵⁸

Muğniyye, insanlar arasında, kâfirlere lanet etmeyen insanların var olduğunu ve
özellikle de inkâr edenlerin, kendileriyle aynı düşünceyi paylaşanlara lanet etmelerinin
alışıldık bir durum olmamasına rağmen “Fakat âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak öl-
müşlere gelince, işte Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstünedir”¹⁵⁹ âye-
tinde Yüce Allah’ın kâfir olarak can verenlere bütün insanların lanet ettiğini ifade ettiğini
belirtmektedir. Fiili olarak lanet okunmasa da inkârcı olarak ölenin, yerdeki ve gökte-
ki herkesin lanetine layık görüldüğünden dolayı âyetin bu şekilde sevk edildiğini öne
süren Muğniyye’ye göre “İbrahim onlara dedi ki: ‘Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir
sevgi (ve çıkar) uğruna Allah’ı bırakıp bir takım putlar edindiniz. Sonra kıyâmet gününde kimi-
niz kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kiminize lanet edecektir...”¹⁶⁰ âyetinin ifade ettiği
gibi inkârcılar da kendileri gibi inkâr edenleri lanetleyebilirler.¹⁶¹

Muğniyye, “Firavun’un kavminden ileri gelenler dediler ki: ‘Sen (sihirbazları cezalandı-
racaksın da) Mûsâ’yı ve kavmini, bu ülkede fesat çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye
bırakacak mısın’?...”¹⁶² âyetinin, Firavun’un tapınmış olduğu bir ilâhının olduğunu beyan
ettiğini; fakat “Firavun, ‘Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyo-
rum...”¹⁶³ âyetinin ise Firavun’un kendisinden başka bir tanrı tanımadığına işaret ettiğini
belirterek âyetler arası tenâküz vehmini söz konusu etmektedir. Müfessirlerin bu ko-
nu hakkında değişik görüşler öne sürdüklerini belirten Muğniyye’ye göre bunlar ara-
sında tercihe şayan olan, Firavun’un tapındığı dışı bir ilâhının olduğu ve kendisinin de
onun en sevgili oğlu olduğuna inanmasıdır. Dolayısıyla Firavun da gücünü ve otoritesi-
ni bu ilâha dayandırıyordu. Firavun’un, ikinci âyetteki sözüyle Mısırlıların tek rabbi
olduğunu iddia ettiğini belirten Muğniyye, “Firavun, kavmine seslenerek şöyle dedi: ‘Ey

¹⁵⁷ Hac, 22/13.

¹⁵⁸ Muğniyye, **et-Tefsîru’l-Kâşif**, V, 315.

¹⁵⁹ Bakara, 2/161.

¹⁶⁰ Ankebût, 29/25.

¹⁶¹ Muğniyye, **et-Tefsîru’l-Kâşif**, I, 248.

¹⁶² A’râf, 7/127.

¹⁶³ Kasas, 28/38.

milletim! Mısır'ın mülkiyeti benim değil mi?..."¹⁶⁴ âyetinin de buna işarette bulunduğunu ileri sürmektedir.¹⁶⁵

"Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: 'Şüphesiz bu adam usta bir sihirbazdır'"¹⁶⁶ âyetinde "bu bilgin bir sihirbazdır" sözü Firavun'un toplumuna izâfe edilirken; "Firavun, çevresindeki ileri gelenlere, 'Şüphesiz bu bilgin bir sihirbazdır' dedi"¹⁶⁷ âyetinde ise aynı söz Firavun'un bizzat kendisine nisbet edilmektedir. Tefsirlerde ve başka kaynaklarda bunu açıklayan bir ifadeye rastlamadığını belirten Muğniyye, gerçek sebebin ne olduğunu tam olarak kavrayamadığını dile getirmekte; fakat şöyle bir kanaatte bulunmaktadır: "Sözü ilk kez söyleyen Firavun'dur. Sonra Firavun'un kavmi bu sözü kendi aralarında kullanarak 'Evet Musa gerçekten sihirbazdır' demekle onun sözünü teyîd etme maksadıyla söylemişlerdir." Bu durumun, yönetilenlerin, idarecilerini taklit etme hali olarak niteleyen Muğniyye'ye göre Firavun bu sözü söylemiş kavmi de onu taklit etmek amacıyla aralarında dillendirmişlerdir.¹⁶⁸

2.6. Kâinât ve Onda Cereyân Eden Hadiseler ile İlgili Müşkiller

Bilindiği gibi Kur'ân'ın bazı âyetleri bazen etraflıca olmasa da kâinâttan, kâinatta meydana gelen oluşumlardan ve hadiselerden söz etmektedir. Nitekim Kur'ân'ın içeriğinden az çok haberdar olan onun, yeryüzünde ve gökyüzünde meydana gelen ve her insanın kolaylıkla tanık olabileceği birtakım bilgileri detaya girmeden ana hatlarıyla haber verdiğini kolaylıkla fark eder. Bu başlıkta müfessirin söz konusu durumlardan haber veren âyetleri Kur'ân müşkilleri bağlamında yorumlayışı ele alınacaktır.

Muğniyye, yağmur yağdırmanın sünnetullah çerçevesinde cereyân eden bir olay olmasına rağmen Yüce Allah'ın Hûd sûresinin 52. âyetinde yağmur yağdırmasını kavmin iman etmesine bağladığını belirtmek suretiyle âyetteki işkâl zannını ortaya koymaktadır. Muğniyye'ye göre Yüce Allah'ın sünnetullah çerçevesinde işleri icra etmesi, bir hikmete binâen mu'cizelerin ve tabiat kanunlarına aykırı bazı durumların meydana gelmesine engel teşkil etmemektedir. Neticede bütün sebepler de Allah'ın dilemesine bağlıdır. Ona göre bazen bu ilahî irade bizim çözebileceğimiz anlamda doğrudan bir sebeple alakalı olmayıp bildiğimiz sebepler dışında bir sebebe bağlı olabilir. Bundan

¹⁶⁴ Zuhruf, 43/51.

¹⁶⁵ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, III, 382.

¹⁶⁶ Â'râf, 7/109.

¹⁶⁷ Şuarâ, 42/34.

¹⁶⁸ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, V, 494.

ötürü olayların belli sebepler ekseninde akıp gitmesi farklı; doğrudan başka şeylerle alakalı olmayıp da sadece Allah'ın iradesine bağlı olması farklı şeylerdir.¹⁶⁹

Muğniyye, benzer şekilde “(Bağışlama dileyin ki,) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin”¹⁷⁰ âyetinde ve devamındaki âyette zâhiren, iman etme ile nimet verme arasında karşılıklı bir ilişki kurulduğunu; ancak durumun realiteye pek de uygun görünmediğini belirtmekte ve âyetleri yorumlayarak söz konusu çelişki zannını gidermeye çalışmaktadır. Muğniyye, yeryüzünün en zâlimi, kendisinden başkasını tanımayan, kendiyle beraber hareket etmeyi ve emirlerine itaat etmeyi en çetin düşmanı olarak gören, doğuda ve batıda kan dökenlere bir şekilde destek çıkan olarak tavsif ettiği ABD'nin, bütün bu kötülüklerine rağmen tartışmasız, dünyanın en güçlü ve en zengin devleti konumunda olduğunu belirterek bu âyetin zâhiri anlamıyla Amerika'nın gelişmişliği arasındaki ilişkiyi birkaç maddede ele almaktadır. Ona göre; 1. Bu âyet, öncelikle Nûh kavmi için özel inmiştir. Bu âyette umuma delâlet eden bir ifade olmadığından dolayı âyeti başka durumlara şamil kılamayız. Ayrıca burada Allah'ın her peygamberin ümmetini farklı bir uyarıyla ikaz edişine işaret olabilir. 2. Birleşik Milletlerin zenginliği Rahman'dan olmayıp Şeytan'dandır. Çünkü BM'nin varlığı gasba ve sömürüye dayanır. 3. Bu âyetler sadece imanla dünya saadetini bağdaştırmayıp, imanla dünya ve âhiret saadetini bağdaştırmaktadır. Zirâ “İnanmayanlar, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler...”¹⁷¹ âyeti buna açık delildir. 4. ABD ve onun gibi devletlerin emniyette ve güvende oldukları da şüphelidir. Zira bu gibi zâlim devletlerin yeryüzünde daimi kaldıkları pek görülmemiştir.¹⁷²

İnsanın yaratılışından söz eden âyetler kimi müfessirler tarafından Kur'ân müşkillerinde bağlamında ele alınmıştır.¹⁷³ Zira A'râf sûresinin 12. âyeti ve Rahmân sûresinin 15. âyeti hayatın ateşten meydana geldiğine işaret ederken, Enbiyâ sûresinin 30. âyeti ise bütün canlıların kaynağının su olduğunu vurgulamaktadır. Muğniyye, Allah'ın Kur'ân'da zikrettiği canlılar âleminin melek, cin, hayvan, bitki ve insan olmak üzere çeşit çeşit olduğuna dikkat çekerek âyetleri cem etmeye çalışmaktadır. Ona göre farklı âlemler farklı maddelerden/özden oluşabilmektedir. Nitekim cinin yaratıldığı öz, ateş iken; insaninki sudur. O, bu farklılığa dikkat çekmek üzere kimi uzmanların bazı haşere

¹⁶⁹ Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, IV, 239-240.

¹⁷⁰ Nûh, 71/11.

¹⁷¹ Âl-i İmrân, 3/178.

¹⁷² Muğniyye, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, VII, 426-427.

¹⁷³ Bkz. Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, XXIII, 74; XXV, 96; İbn Atiyye, **el-Muharrerü'l-Veciz**, II, 266; V, 226.

çeşitlerinin petrol kuyularında sadece zehirli hava ile yaşadıklarını iddia ettiklerinden söz etmektedir.¹⁷⁴

Furkân sûresinin 54. ve Âl-i İmrân sûresinin 59. âyetlerinde, insanın sudan ve topraktan yaratıldığı gerçeğine dikkat çekilmektedir. Muğniyye de "ilgili âyetleri 'Andolsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık'¹⁷⁵ âyetiyle nasıl uzlaştırırız?" diyerek âyetler arası tenâkuz vehmine dikkat çekmekte ve ardından bunu izah etmeye çalışmaktadır. Kazı çalışmalarında insanın özünün ne olduğuna dair kesin bir bilgiye henüz ulaşılmadığından bu âyetlerin yorumlanmadan zâhirî anlamlarına inanmaktan başka bir çarenin olmadığını belirten Muğniyye'ye göre insanın hangi özden yaratıldığına işaret eden diğer âyetlerde zikri geçen kelimelerin hepsi de toprak ve su karışımını ifade etmektedirler. Ona göre bu kelimeler başlı başına bir özü ifade etmeyip bir karışımı ifade etmektedirler. Zira bu kelimelerden salsâl, kuru çamur; hame', siyaha çalan çamur; mesnûn, kolayca şekil alabilen çamur anlamına gelmektedir. Müfessire göre çamurun aslı da toprak ve su olduğundan âyetler arasında herhangi bir çelişki görünmemektedir.¹⁷⁶

Sonuç

et-Tefsîru'l-Kâşif te müşkilü'l-Kur'ân konusuna geniş yer veren Muğniyye, Allah'ın kelâmı olduğundan dolayı Kur'ân âyetlerinin ne birbirleriyle ne de aklın genel ilkeleriyle çelişmeyeceğine dikkat çekmiştir. Diğer Kur'ân ilimlerine göre Müşkilü'l-Kur'ân konusunu daha kapsamlı ele alan Muğniyye, işkâl görünümü veren hemen her âyeti, hatta bazen işkâl durumunun görünmediği âyetleri bu bağlamda ele alıp te'vîl etmiştir.

Muğniyye, Kur'ân müşkilleri bağlamında ele aldığı âyetlerde çoğu zaman önce soru sorarak ilgili âyetler arasındaki zâhiri tenâkuzu ve ihtilâfı ortaya koymuş sonra da bu âyetlerdeki tenâkuz ve ihtilâfı izâle etmeye çalışmıştır. Muğniyye görünürde çelişkili olan âyetleri te'vîl ederken kimi zaman Tabresî (ö. 548/1154), Râzî (ö. 606/1210), ve Abdud (ö. 1905) gibi müfessirlerin yorumlarına yer vermiş; fakat çoğu kez onlardan farklı bir izâle formülü geliştirmiştir.

Muğniyye, birbiriyle çelişkili görünen âyetleri uzlaştırmada tahsîs ve nesh gibi farklı metotlara başvurursa da daha çok te'vîl metodunu benimsemiştir. Nitekim Allah'ın sıfatları, nübüvvet, âhiret hayatı gibi inançla ilgili konulardan söz eden hemen her âyet-

¹⁷⁴ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, III, 307-308.

¹⁷⁵ Hicr, 15/26.

¹⁷⁶ Muğniyye, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, IV, 474-475.

teki tenâkuz vehmini te'vîl metoduyla gideren Muğniyye, amele taalluk eden konulardan söz eden âyetlerdeki tenâkuzu gidermede ise zaman zaman nesh ve tahsîs gibi metotlara da başvurmuştur.

et-Tefsîru'l-Kâşif' te pek çok konuyu Ehl-i Sünnet ve Şîa ekseninde ele alan ve genelde de Şîa'yı savunduğu görülen Muğniyye'nin, Kur'ân'da zâhiren birbirleriyle çelişkili gördüğü âyetleri izah ederken iki mezhep arasındaki ihtilâflara değinmediği dikkat çekmektedir. Ne var ki Muğniyye, zâhirî anlamları peygamberlerin yanılabilceğini ortaya koyan birçok âyetin tefsirinde ise Şîa'ya özgü yorumlarda bulunarak söz konusu âyetleri te'vîl etmiştir.

Sonuç olarak *et-Tefsîru'l-Kâşif'in*, diğer pek çok tefsir kitabında fazla yer verilmeyen müşkilü'l-Kur'ân konusuna geniş bir açıdan yer verdiğini ve bu yönüyle diğer eserlerden temayüz ettiğini söyleyebiliriz. Eser, zâhiren birbiriyle çelişen âyetleri, bağlamından koparmadan özlü bir şekilde uzlaştırdığından bu alanda araştırma yapmak ya da bilgi sahibi olmak isteyenlerin başvurabileceği önemli bir kaynak olma niteliğini taşımaktadır.

Kaynakça

- el-Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd, **Meâlimu't-Tenzîl**, Daru't-Tayyibe, Riyad 1989.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, TDV, Ankara 2012.
- Çelebi, İlyas, "Sünnetullah", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII.
- Demir, Recep, "İtâb Âyetlerinin Şîi Yorumu: Tabâtabâi Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2016, cilt: 5, sayı: 4.
- Demirci, Muhsin, **Kur'ân'ın Temel Konuları**, İFAV, İstanbul 2003,, **Tefsir Usûlü**, İFAV, İstanbul 2013.
- Demirci, Sabri, **Kur'ân'da Müşkil Âyetler**, Nesil Yayınları, İstanbul 2005.
- Emîn, Seyyid Muhsin, **A'yânu's-Şîa**, Dâru't-Teâruf li'l-Matbûât, Beyrut 1983.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.
- Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman, **Kelâm**, Tekin Kitabevi, Konya 1996.
- Güngör, Mevlüt, **Kur'ân Tefsirinde Fıkhî Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhî Tefsir**, Bayrak Matbaası, İstanbul 1996.
- İbn Atiyye el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, Beyrut 1993.
- er-Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trs.
- Kesâr, Cevâd Ali, **Muhammed Cevâd Muğniyye, Hayâtuhû ve Menhecühû fi't-Tefsîr**, Dâr's-Sâdikîn, Kum 2000.
- Kırca, Celal, **Kur'ân'a Yönelişler**, Marifet Yayınları, İstanbul 2009.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed, **el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân**, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut trs.
- el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, **Te'vîlâtü Ehli Sünne**, Müessesetü'r-Risâle Nâşîrûn, Beyrut 2004.
- Muğniyye, Muhammed Cevâd, **et-Tefsîru'l-Kâşif**, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2007., **Tecâribu Cevâd Muğniyye**, Envâru'l-Hudâ, Kum 1425/h.

- Okiç, M. Tayyib, **Tefsir ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri**, Nun Yayıncılık, İstanbul 1995.
- er-Râzî, Fahreddin, **Mefâtihu'l-Ğayb**, Beyrut 1990.
- es-Saffâr, Hasan b. Mûsâ, **Şecâatü't-Ta'bîr anî'r-Re'y: eş-Şeyh Muhammed Cevâd Muğniyye Enmûzecen**, Müessesetü'l-İntişâri'l-Arabî, Beyrut 2009.
- es-Suyûtî, Celaleddin, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2013.
- Şeyh Müfîd Muhammed b. en-Nu'mân el-Ukberî, **Evâilü'l-Makâlât**, Dâru'l-Müfîd, Beyrut 1993.
- Şimşek, M. Sait, **Kur'ân'ın Ana Konuları**, Beyan Yayınları, İstanbul 1999.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Nübüvvet", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 279-285.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Sad. Sıdkı Gülle, Huzur Yayınevi, İstanbul 2005.
- Yerinde, Adem, "Müşkilü'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII.
- ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1994.